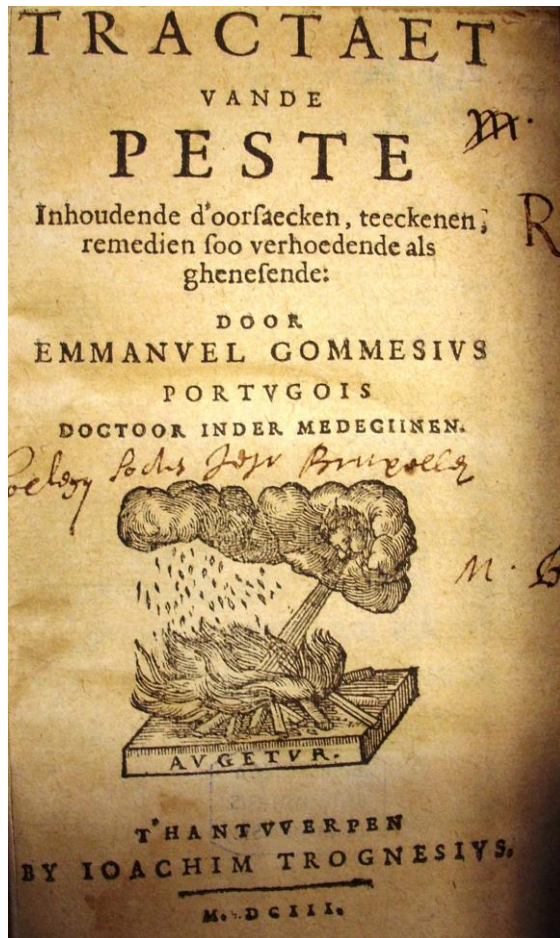

Jar1604Tractaet vande peste

Pauwel Heindericx schrijft voor het jaar 1604: Alsoo de peste in "t leger terwijlen het voor Oostende lach, seer gewoet hadde, wiert die op 't lant verspreyt. Eenige bewooners der stadt ende casselrie van Veurne waren dit jaer daer mede besmet. Den naevolgneden somer heeschte die schrickelicke plage nog meer.

En ook in Poperinge komt de pest ook terug in de stad was. In de stadsrekening van 1605 merken we het volgende:

Betaelt de zuster moeder vande Gasthuuze by ordonnantie van Myn heeren der wet over 't derde van visitatien ghedaen in plaetsen bevecht met contagieuse peste. – 4 pond 8 schellingen paris.

En een andere post vermeld het volgende:

Betaelt de moeder van de gasthuuze over den aerbeyt van vier zusters van den Beyaert schoone te maecken over de tydt van twee daeghen nae dat de vrouwe van de peste overleden was.

En gezien het belang van de pest in de 17de eeuw, gaan we verder in op deze pestepidemie met een geheel 'tractaet van de peste'.

Tractaet vande peste

Inhoudende d'oorfaecken, teekenen, remedien soo verhoedende als ghenesende

Door

Emmanuel Gommessius – portugois – doctoor inder medecijnen

T'Antwerpen by Joachim Trognesium – M.DCIII (1603)

Den edelen ende wijsen heeren borgermeesteren schepenen ende raedt der stadt van Antwerpen

edele ende wijse heeren: Alsoo een goedt vriendt op

my begheert hadde dat ick int cort soude beschrijven eenighe verhoedinghen ende remedien teghen de peste, die nu wijdt ende breedt door het Nederlandt verspreydt is, soo hebbe ick dat volbrocht, voor den ghemeynen man ist iet, maer voor de gheleerde als niet.

Daer en boven begheerde hy dat ick soude verklaeren de cracht ende maniere des ghebruycks van het poederken dat ick ten selven eynde bereydt hadde, ende uutdeylde den ghenen die begheerden.

Het welck ick hem oock niet en hebbe willen ontsegghen.

Andere souden dit beter en gheleerdelijcker gedaen hebben: maer ick hebbe mijnen vriendt in alles willen voldoen, op dat ick in een soo cleyne saecke niet en soude schijnen den bandt der liefde te breken, ontseggende sulcks den ghenen dien de liefde niet toe en laet iet te ontsegghen.

Nochtans en hebbe ick dese vrientsaemighe vrucht niet willen int licht laeten utgaen sonder U.E. de selve op te draghen, als een waerachtich merckteecken ende sekeren pandt mijnder goetwilliger affectie ende ghetrouwichheydt tot eeuwighen dienst van U.E.

U.E. dienstwillich dienaer
EM. GOMMESIUS

De oorsaecken der peste

De eerste oorsaecke kan wesen ende placht dickmaels te zijn Godt almachtich, soo ons de H. Schrifture ende de historiën van alle tijden betuyghen.

Waer af veel te verhaelen en

vereyscht noch mijn professie, noch dit tegenwoordich tractaet.

Alleenlijck moet elck een vermaent zijn, dat by hem ut ghegheel der herten tot Godt begheve, suyverende sijn consciëntie met een salighe biechte, stellende hem ende alle het sijne, met vast betrouwen in de handen Godts.

Voorts dat hy blijdelijck leve, sonder eenighe vreese, de welcke ghelijck sy menichmael inden mensch de sieckten veroorzaeckt, soo ghebeurt dit aldermeest in dese pestilentialische sieckte.

De naeste oorzaecke is de gheinfecteerde oft **besmette locht**. Want ghelijckerwijs het water door t' vermenghelen van eenighe verdorven ende vergiftighe humeuren vervuylt ende fenijnich wordt; alsoo oock de locht door schadelijcke vapeuren ende dompen.

Hierom alsser eenen bootsgheselle, mij onbekent, ut den ostendischen legher t' Antwerpen overgecomen was, vol van dese smettelijcke sieckte, daer hy oock af stierf: soo heeft het sijn huysvrouwe goedt gedocht, door eenen surgijn t' ondersoecken, t' ghene dat de doodt selfs niet te voorschijn ghebrocht en hadde.

Den surgijn dan het lichaem gheopent hebbende, heeft het besloten fenijn hem terstondt veropenbaert, ende met sijnen grouwelijcken reuck ende fenijnighe quaeliteyt de locht aldaer vergift, de welcke vande omstaender (die daer door de begheerte der huysvrouwe oft door eyghen curieusheydt ghecomen waren) ingehaelt zijnde, heeftse allemael met het selve quaedt besmet.

Dese naer hun huysen wederkeerende, hebben met het fenijn, dat sy uut dit verstorven lichaem behaelt hadden, de locht van hun besloten huysen gheinfecteert, waer door oock andere, die (naer des landts ghebruyck) den ziecken te vrijelijcks besochten, de selve sieckte ghekregghen hebben, tot eenen ongheluckighen loon van hunne onvoorsichticheydt.

Het selve is oock andere steden overcomen, tot de welcke als eenich crijchsvolck met dese smette bevangen, soo van binnen als van buyten Ostende, ghecomen was, hebben sy de locht, daer sy quaemen met het verborghen fenijn, dat sy mededroeghen, gheinfecteert.

Welcke besmette locht andere menschen inhaelende, hebben oock mede de zieckte ingetrocken. Ende bynae alle die met dese smettelijke sieckte bevangen worden, behaelen die door eenighe gheinfecteerde locht, nu gheheelijck, nu in eenich deel, oock in het minste. Ende als nu iemandt dese locht inghehaelt heeft, soo cant lichtelijck gheschieden dat daer meer andere door besmet worden, die binnen den selven huuse wonen oft den siecken besoeckende, sonder van 't verborghen perijckel te weten, t'samen met de locht het quaedt intrecken, oft door een onvoorsienlijcke ende ongewoonlijcke vreesse het fenijn eenen toeganck gheven.

Maer daer en is niet dat de locht alsoo bessmet, als daer men de doode lichaemen onbegraven laet, oft hen te luttel aerde gheeft int begraven. Want de principaelste doctoren inder medecijne leeren dat de peste oock van een onbegraven lichaem voortghebrocht wordt.

Wat willen wy dan bezorcht wesen om te vinden d'oorsake vande teghenwoordige peste, ghemerkt datter soo veel onbegraven lichaemen in het Nederlandt ligghen, der welcker stinckender dompen door den suydenwindt overgedreven, jae oock vermeerdert, seer groot quaedt pleghen by te brenghen.

Waer ut ghesproten is dat men bynae t'allen tijden ghesien heeft dat den suydenwindt uut een dootshoofd schijnt gheblaesen te worden, ende dat naer het voorstellen van de constighe handt des schilders, oft naer de leeringe van t'scherp verstandt der doctoren inder medecijnen. Soo is dan d'oorsake van dese sieckte de fenijnighe locht, ingetrocken oft door t'verademen met den mondt ende neuse oft door de sweetgaten des gheheelen lichaems.

Want soo haest als de pestilentielle locht eenicht lidt gheraecht, soo besmet sy dat, ende t'fenijn treckt allengstkens door de sweetgaten tot de edelste deelen, principalijck tot het herte, ende als dan nae de qualiteyt der vervuylder humeuren, ende naer de ghesteltenisse van het aenghegrepen deel des lichaems, breeckster een pestilentielle cortse uut, corte oft langhe, de welcke ist dat sy het herte selfs ende de gheesten ende humeuren des herten bevanght. Soo beneemt sy ghemeynelijck den mensch het leven op eenen dach, want het herte en can gheen groot ghebreck verdraeghen.

Maer ist dat dit quaedt het hoofdt, de lever, de maeghe, oft de longher bevanght, soo is de cortse langduerigher, ende hoe wel dat het fenijn de voorghenoemde deelen bevanghen heeft, nochtans en is het herte (d'welck d'instrument des levens is) nimmermeer gheheelijck ontslaghen van dese schadelijcke vapeuren oft dompen.

Ist dat het fenijn seer crachtich is ende door het gheheel lichaem verspreydt, soo poocht haer de nature dat van haer te weeren: waer door gheschiedet datter swerte plecken over het gheheel lichaem comen, wesende sekere teecken der naeckender doot.

Ist dat de nature vormer ende stercker is, soo drijft sy t'fenijn naer eenich uutspnuttende deel, elcken principalen deel vande nature toegheeygent: alwaer hen baeren eenige pestilentielle sweeren, die men noemt buyden oft kolen ende worden vande doctoren inder medecijnen verscheydenlijck gheheeten anthraces, carbunculi, bubones: de welcke hunnen naem hebben van meerderen oft minderen brandt. Ende ist dat het hoofdt met het fenijn besmet is, soo ontlast her de nature achter de ooren ende daer omtrent.

Is het herte daer mede bevanghen, soo gheschiedt d'ontlastinghe onder d'ockselen. Is de lever gheinfecteert, soo ontlast haer de nature in d'eegenisse, oft daer omtrent.

Voorgaende ende volgende teecken

Benauwtheydt ende bedrucktheyt des herten met een korste, den adem qualijck connen verhaelen, een groote droochte ende swertheydt der tonghe.

Want dese teekenen baeren hen altijd in dese sieckte ende gheven de selve sekerlijck te kennen.

Hiertoe comt somwijlen een galachtich oft bitter overgheven, huyveringhen, spanninghe des inghewandts, een sitteren oft gheduerich beven des herten, pijnen der leden, sweet, coude aen d'uterste leden des lichaems.

Ende hoe wel dat het somtijds utwendichlijck mocht schijnen meer een cleyn cortse oft een vermaeninghe daer af te wesen, dan een oprechte cortse, soo is nochtans de selve van binnen gheweldich ende sorghelijck.

Daer naer volcht ongherustheyt, hitte op de borst, niet te kunnen slaepen ende altemet raeserije, treckinghen der senuen ende leden, flauwherticheyt, soo dat den siecken quaelijck op sijn beenen kan ghestaen, oft het licht aenschouwen. Den pols is rasch ende cleyn, die ontrent den nacht vermeerdert wordt, ende is in alle manieren onghelijck.

Het water des siecken is altemets dun ende waeterich, somwijlen galachtich, onclaeer ende oock swert.

Hier is weerdich te noteren: ist dat in andere sieckten, verscheyden vande peste (terwijl nochtans dat sy regneert) hen eenighe quaede teekenen baeren, soo en behooren alsulcke siekten niet anders ghecureert oft ghenesen te worden, dan oft sy smettelijck waeren.

Verhoedende ende ghenesende remedien

D'Eerste is vlieden, d'welck moet haestelijcker gheschiet, hoe verder vande gheïnfecteerde plaetse, hoe men traegher is in t wederkeeren, soot sekerder is.

Het tweede is t'vier d'welck alle ongetempertheydt des lochts alsoo tempert, suyvert, ende verdrijft, dat de doctoren inder medecijnen eertijds de pestilentielle locht niet alleenlijck uut een stadt, maer oock uut gheheele rijcken daer mede verdreven hebben.

Hierom ist seer gheraeden vieren te maken, soo wel int openbaer als int besonder, ende dat in alle plaetsen der stadt ende der huysen, want op dese manier wordt de locht ghesuyvert.

Ende ghemerckt ons Nederlandt gheen welrieckende hout voort en brengt, salmen daer toe ghebruycken bepeckt hout. T'sal oock profijtelijck wesen, principalijck des winters, int vier te stroyen ghengber, peper, folie, mastic, wieroock, aloëshout, laurierbladeren ende rosmarijn.

Het derde is her poederken van my bereydt, d'welck in hem selven de cracht des viers heeft.

Want door sijn droochte ende vierighe cracht suyveret de locht daer rondom, de inwendighe vervuylde humeuren ende dompen in des menschen lichaem drijvet uitwaerts, ende dickmael doet het gheheelijck te niet alle t'fenijn dat int lichaem verborghen is, het welck oock menichmael ghevonden wordt in de ghene die seer wel vaeren de meynen te wesen, ende dit is als een bereydt sel der naervolghender corruptie ende sieckte.

De welcke om te schouwen, sullen wij dit poederken in eenich pampier ghewonden, oft in sijde ghenaeht, aen den hals op het hemde, soo wel des nachts als s'daechs draeghen. Wordt iemandt met eenighe groote vrees deser sieckte bevanghen, oft is hy in eenich huys daer de sieckte is, sal hy het selfde op sijn bloote borst oft onder de slincke ocksele draeghen, d'welck oock doen sal die by aventueren met de sieckte besmet wordt.

Ende dit poederken sal somwijlen eenighen cleynen sweet verwecken, soo nu d'experientie in verscheyden betoont heeft. Maer die dit poederken draecht, moet wel toesien dat hy daer af niet met allen in den mondt en nemen, oft met de tonghe en raecke, opdat hy hem door sijn vermetelheydt niet bedroghen en vinde.

Want in dit poederken is eenige portie fenijns het welck ick nochtans vermenghelt hebbe met andre materie, die het herte ende andere principale deelen soude verstercken, ende de cracht des fenijns wederhouden ende breken, om de lichaemen niet te beschaedighen, d'welck

dickmael ghebeurt, als t'fenijn alleen, sonder eenighe crachtbrekende vermenghelinghe, ghedraeghen wordt.

Het vierde is, het lichaem van vervuyltheyt te bewaeren, want de vervuylde humeuren zijn als drooch ende dorre hout, daer hem dit verdervelijck vier in worpt, hier in voortloopende ende hem versterckende als in sijn eyghen materie. Maer dese bewaeringhe kan gheschieden oock met een purgacie, naer de ghesteltenisse der quaede humeuren, uut den raedt van eenich gheleert doctoer inder medecijnen oft voorwaer door het ghebruyck van veel pillen, ghemaect van aloë, myrrhe, ende saffraen.

Want ist dat dese oock de verstorven lichaemen teghen de verrotheyt bewaeren, hoe veel te meer sullen sy het selfde doen in lichaemen die noch leven?

Maer dese pillen moghen aldus ghemaect worden: neemt van myrrhe ende saffraen even veel, maer van aloë soo veel als van d'andere twee te saemen.

Het vijfde is, een voorzichtig verkiezen der spijsse, die niet veelderley en sal wesen, want de sulcke brengt menigerley qualiteyten ende eyghendommen mede, van welcke de verteeringhe der spijsse belet wordt, waer uut spruyt rouwicheyt inde maghe, de welcke maect quaede humeuren, die materie gheven tot alle corruptie.

Men moet oock beneerstighen dat de spijsse drooch ende serp van smaeck zy, goedt om verteeren. Daerom ist gheraeden die te vermengen met asijn, veriuysap van limoenen:granaet appelen, aranie-appelen, suerckel. citroenen.

Ende alst coudt weder is salmen besighen caneel, folie, gheroffelnaghels, thymus, maioleyne, hyssope, savie, rosmarijn, peterselie.

Men sal hem onthouden van boonen, erweten ende dierghelijcke vruchten.

Item van fruyt. Nochtans en zijn niet te misprijsen appelen noch peeren, daer eenighe serpheynt in is.

Boter maetelijck ghebruyckt en sal de ghesondtheyt niet beschaedighen, maer andere melck spijsen oft suyvel salmen derven. Hoe wel dat botermelck niet verworpen en is.

Visschen die slijmich zijn, sonder schubben, inde maraschen ghevanghen, behoort men te schouwen. Isser nochtans iemandt diese begheert, soo moeten sy wesen versch uut de zee, of uut de rivieren, die elck landt voor de beste houdt. Maer men moet weten dat den ghebraeden ghesonder is dan den ghesoden, ende men salse cooken met wijn, asijn, laurierbladeren, savie, marjoleyne ende oock met welrieckende specerijen, besorghende dat se naer het vier smaecten soo seer alst moghelijck is, ende van t'vier heet ter tafelen comen.

Eyeren weeck ghesoden zijn te prijsen; anders worden sy beter ghelaeten.

Men sal hem oock onthouden van der beesten inghewandt ende van hun uterste deelen, als hoofd ende voeten, ende men moet benerstighen darmen de besten, die tot spijsse der menschen ghedoodt worden, wel doorzied, ofte niet schaedelijcks int inghewandt, principalijck inde lever, en schuylt.

Ossen vleesch van een oude beeste, als oock vercken vleesch, het welck droevige en melanckolijcke humeuren voortbrenght is beter ghelaeten.

Lammeren ende schaepen vleesch en is oock in alles niet te prijsen. Want door hun overbloedighe vochtigheyt maecten sy des menschen lichaem tot het fenijn bequaem.

Daerom soo wie dit vleesch wilt gebruycken, sal dat coken met suerckel, veriuys, sap van limoenen ende diergelijcke, die wij boven verhaelt hebben.

Men moet oock schouwen sterckrieckende vleesch, als oock al het ghene dat versch gheslaghen is, maer int generael ist' ghebraeden vleesch tot de ghesondhteyt bequaemer dan t' ghesoden; d'welck nochtans niet te misprijsen en is, alst met lattouwen, suerckel, veriuys ende andere boven verhaelde dinghen bereydt wordt.

Het aldergesondtste is het vleesch van capuynen, patrijzen, kieckskens, fasanten, calfvleesch, jonghe duyven, landtvoghelkens, hasen ende jonghe konijnen.

Nochtans en sal niemandt dese spijsse ghebruycken sonder goeden appetijt, noch hem gantschelijck daer mede versaeden.

Het sal oock profijtelijck wesen de noen maeltijdt ende d'avondtmael te beginnen met eenen aranieappel ende te besluyten met eenen geconfijten queappel.

Daer nae salmen wat soetelijck wandelen, oft staen, opdat de spijsse te beter sincke.

Men sal oock gheen groote oft gheweldighe oeffeninghe des lichaems aennemen, dan nae dry oft ten minsten twee uren.

Het broodt sal wesen van terwe, ghesouten ende wel ghedeesseme, niet versch ut den oven, noch oock oudt.

Den dranck sal wesen, niet stercken wijn, maer die dun is, gelijk renschen ende franschen, oock niet versch uut den wijnbak als most.

Het bier en sal oock niet sterck wesen, maer middelbaer ende claer.

T'zal oock tot de ghesondtheyt helpen te drincken water ghesoden met caneel, saedt van limoenen, citroenen ende suerckel.

In de maete der spijsse ende dranck sullen wy naervolgen d'exempelen der ghener die hun eertijds tot de vermaerde schermstrijden plegen te bereyden, want sy sterckten hun lichaemen met een wonderlijcke maeticheydt van spijsse ende dranck, wel wetende dat een mensch der mede vervult ende overlaeden zijnde, noch sterckheydt noch wijsheydt en heeft.

Soo is dan de maeticheydt seer te prijsen, dat wy noch te spaerich en zijn in spijsse ende dranck, krenckende daer door de gheesten des herte ende der herssenen, soo dat wy t'onsterck teghen de sieckte mochten ghevonden worden, noch oock ons te seer op en vullen, verdruckende meer onse sterckte ende crachten, dan die vermeerderende.

De selfde maeticheydt moet oock onderhouden worden in waecken ende slaepen, op dat het ghene dat te veel is, de sterckte niet en overvalle, ende t'ghene dat te luttel is, de selfde niet en vermindere. Ick ontraede oock by daghe te slaepen ten zy dat de ghewoonte anders verplicht, de welcke nochtans daer in standt ghenomen heeft, met weynich te vrede moet zijn.

De slaepcamer moet over al wel ghesloten zijn ende soot geschieden kan, sullen de vensters naer de noordsijde staen, welke moeten gesloten worden voor den onderganck der sonne, ende gheopent een of twee uren naer den opganck der selver, ende men sal de camer met eenigen soeten reuck vervullen, oft voorwaer bespreyden met asijn oft roosenbladeren. Niet met water, dan weer weynich, want het water geeft nieuwe materie tot corruptie.

Daer nochtans den noodt ende de reynicheydt anders sullen vereyschen, sal men daer naer met alle neersticheydt het water opnemen.

Datter oock niet en ghebreke van het ghene dat tot een christelijck vermaeck ende verheuyghen des herte diene. Noch oock vriendelijckxe t'saemen coutinghe, naemelijck alsulcke, als eerlijcke ende godtvruchtighe persoonen betaemen.

Men sal oock voor den opganck der sonne niet uutgaen, ist eenichsins moghelijck, dan als de locht suyverder is, niet als sy duyster oft mistachtich is.

De reynicheydt moet boven al beheert wesen, daerom sal grootelijck tot de ghesondtheydt dienen, menichmael sijn cleederen te veranderen, principelijck die het lichaem naest aenraecken. Het aensicht ende handen moet men dickmaels wasschen ende soo iemandt s'winters het water een weynich vermenghelde met maioleynen water, ende inde lente oft voor somer met roosenwater, sal hy seer wel doen.

Des lichaems oeffeningen sullen maetich wesen, opdat het lichaem niet te seer verhit en worde, ende wy groote menichte des lochts scheppende, oock de quaede niet mede en behaelen.

Het secreet oft ghevoechplaetse sal altijd neerstelijck toeghestopt worden. Het sal oock seer profijtelijck zijn, inde ghenoomde plaetse veel ongebluschten calcks te stroyen, want die verdrijft allen den quaeden reuck ende de schaedelijcke dompen daer uut op comende.

Men sal hem oock onthouden van groote menichte ende vergaderinge des volks, soo veel als den noodt ghedoogen sal ende oock de Godsdiensticheydt, de welcke noyt iemandt met perijckel gheoeffent en heeft, want Godt dien wij hier door vereeren, machtigher is dan eenich schaedelijck aenraecken, oft geïnfecteerde locht.

Men moet hem oock wachten van groote onsteltheit ende beroerte des gemoedts, maer principelijck van het ghebruyck der vrouwen ende der badstoven, want dese openen de sweetgaten ende gheven de pestientiale locht eenen toeganck, sy ontsteken de principale leden des lichaems, midts dat een groot deel der levender geesten daer door verdwijnt ende te niet gaet.

T'zal oock helpen, ist dat iemandt soo haest als hy opghestaen is, in neemt eennige conserve versterckende de principale deelen des lichaems, als roosensuycker, conserve van bloemen van bruynagie oft bublosie, daer by doende een weynich ambers, muscus ende hertpoeders (in' t Latijn genaemt pulueres cordiales) diambaris, diamoschi, aromatici rolati, diamargaritonis grigidi, electuarij gemmei.

Het sal oock goedt zijn, daer by te doen poeder des wortels gentiane, zedoarie, diptami, tormentille, pimperlle, scasiose, **eenhoren**, ende bezar, maeckende hier af eenighe coeckkens oft rondeelkens om inden mondt onder de tonghe te houden oft oock eenighe conserve.

De sommighe nemen een nootmuscaet, doorbooren die met een naelde, leggende daer naer eenen nacht in wijnasijn, ende nemen der s'morghens vroech omtrent een vierendeel af, ende dat dunckt my seer goedt.

Andere nemen alle daghen s'morgens wat driaeckel, soo veel als een haselnoot, d'welck oock wijselijck ghedaen wordt.

Daer zijnder oock die wijnruyt, noten ende vijghen t'saemen menghelen, nemende van elcks even veel, waer af sy alle daghen soo veel innemen, als de grootte van een ghemeyn noot bedraecht, ende dat ghebruycken sy aldermeest s'winters. Dit en is oock niet te misprijsen. Maer aiuyn ende loock worden seer ghepresen ten tijde van peste, ende voorwaer ick en weet niet oft sy de croone spannen, want Galenus seydt dat loock der boeren driaeckel is.

Dit staet nochtans te bemercken, dat het een ghemeyn segghen is, dat de ghene die de pestziecken besoecken, bijstaen ende behelpich zijn, ist dat sy aiuyn oft loock gheten hebben, hen zelve wel van die sieckte verhoeden, maer den siecken grootelijck beschadighen, jae de doot aenbrenghen, soo d'experientie schijnt te leeren.

Want men seydt dat bynae alle dien uter tijdt de peste ghehadt hebben, daer door ghestorven zijn.

T'is oock seker ende openbaer dat schier niemant van deghene die gheschoten worden met loot d'welck met aiuyn oft loock bestreken is, de doot en ontgaet.

Daerom sullen de voorzeyde personen hen onthouden van sulcks te ghebruycken, opdat sy andere mogelijck niet en dooden, als sy hen selven willen bewaeren.

T'is oock een seer crachtich remedie te nemen alle morgenstont een oncie caps vant cruyt genaemt scabiose, want niet alleenlijck een verhoeder van de aencomende peste, maer gheneest oock den ghenen diese heeft.

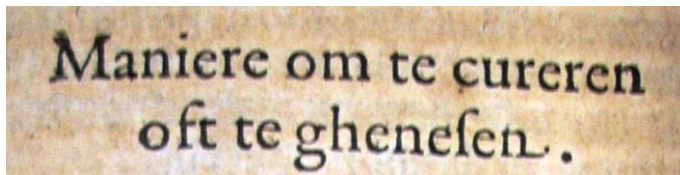
Ten is oock niet te misprijzen, s'morghens eer men uut den huysse gaet, te nemen wat boters ende broodts, ende daer bye enen teuch goetd biers (naer de Nederlandtsche maniere) mengelende nochtans met het bier een oft twee onciën veruys oft des saps van suerckel.

Vele prijsen oock den steen hyacinthus ghedraeghen aen de vingheren der slincker handt, maer ick vindet veel beter ghedraeghen voor het herte, op het bloot lichaem.

Onder de cruyden behouden de eerste plaetse de wortel zedoarie, angelica, pimpernelle, ruiyte, carolina oft gentiane.

Maer boven al dat hier tot noch toe gheseyt is, moet geacht worden t'poederken van my bereydt, d'welck door sijn ingheboren cracht dickmaels seer soeten sweet verweckt, het water doet lossen ende camerganck hebben, de perijckeleuse deslurien oft sinckingen uyt de herssenen inde principale deelen des lichaems, jae int gheheel lichaem, ende (om cortelijck te segghen) de catarren worden daer door versoet ende vermindert, jae menichmael gheheel verdreven, soo my d'experientie selfs gheleert heeft, als oock dit naevolghende, dat sommighe dit poederken over hen draeghende als sy de pestsiecken bijstonden, van alle pestilentielle besmettinghe bevrijt zijn gheweest.

Maniere om te cureren oft te ghenesen

In dese pestilentielle besmettinghe is den sekersten wech, verhoedende middelen te ghebruycken, want d'aldaer excellentste curatie oft genesinge is, de sieckte te voorsien,

ende die te schouwen.

Alsser nochtans eenighe daer mede bevanghen worden, ist dat mense wel ende nae d'utwijzen der conste cureert ende besorcht, soo sullen sy meestendeels de doot ontgaen, anderssins segghe ick dat sy ongheneeselijck zijn, t'en zy dat de vroomheydt ende sterckte der nature soodaenich zy, dat sy door haer dracht t'fenijn verdrijve ende utjaeghe, d'welck soo onseker is ende soo selden ghebeurt, dat het groote vermetenheydt waer, hem hier op te betrouwen.

Ende hoe wel dat dese pestilentielle sieckte op menigherley manieren aencomt, (want altemet ist een pestilentielle cortse genaemt *diaria*, somtijts *hectiaca*, de welcke elck op haer maniere genesen moeten worden) nochtans hebbe ick voor my ghenomen nu alleenlijck te spreken vande cortse ghegenaemt *humoralis*, dat is humeur cortse, die haer nu teghenwoordichlijck int Nederlandt verspreydt.

Maer in de curatie oft genesinghe der selver moet dit wel bemerckt worden: datmen in dese sieckte gheensins en moet verwachten *coctionem*, dat is, tot dat de humeuren bereedt ghemaect zijn, noch oock ghebruycken minorativen, als eeniche cleyne purgationen, want het utstellen brengt de doot mede.

Dus zijnder twee sonderlinghe soorten van remedien in de medecijn-conste, te weren, bloetlaeten ende purgeren.

Alle beyde zijnse nootsaekelijck in dit quaedt. Daerom soo haest als iemandt ghewaer wordt dat hy met dese sieckte oft met haer voorloopende teekenen bevanghen is, dat hy hem terstondt doet laeten. Ende daermen gheenssins en aenhoore der vrouwen raedt, dit ontraedende, ende beschuldighende de doctoren, als oft sy het bloedt, d'welck het voedsel des levens is, ut des menschs lichaem trocken. Want het bloedt is ghelijck de olie in de lampe, ende ghelijck de spijsse op de tafel:

Welcke dinghen ist dat ghy wijselijck ende behoerlijck ghebruyckt, soo gheven sy het licht ende het leven: ghebruyckt ghij se quaelijck, soo brenghen sy de duysternisse ende de doodt aen.

Daerom ghebieden de principaelste doctoren inder medecijnen opentlijck het bloedtlaeten, andere, al en bevelent sijt niet claerlijck, nochtans en verbiedent sijt niet, maer gaent voorby, als t'ghene dat seker ende onghetwijfelt is; ende dat met groote reden, want het claerlijck volcht ut de reghelen der medecijn-conste.

Die van andere opinie zijn, sullen moghelijck bybrenghen d'erxperientie als contrarie betuyghende, naemenlijck datter eertijds veel ghestorven zijn, nae dat zy ghelaeten waeren. Ick gheloove wel dat he alsoo gheschiedt is, maer dat iemanden in tijds ghelaeten wesende in alsulcke peste als nu regneert, sulcks ghebeurt soude zijn, dat en sal my niemandt wijsmaecken, want het strijdt teghen de reden, teghen de conste, ende teghen het eendrachtich gevoelen aller medecijnen.

Ick weet wel dat de pestilentielle cortse dickwils maer en is *diaria*, dat is, van eenen dach, hoedaenighe men heeft dat over sommighe jaeren door dit Nederlandt verspreydt is gheweest ende aldermeest door Enghelandt, Hollandt, ende Seelandt, op eenen dach den mensch met eenen gheduerigen sweet doodende:

hoe wel nochtans dat desen sweet alleen de ghesontheyt vercreech, als den siecken, zonder hem op d'een oft op d'ander sijde om te keeren, den selven vierentwintich uren verdroech. Maer alst by aventueren ter contrarien geschiedde, dat door t'verroeren der sargien, oft des lichaems, de locht daer rondtom den sweetenden aenraeckte, soo was men te vergheefs het ghenesen verwachtende.

In alzulcke cortse en machmen geenssins bloedtlaeten, maer men moet alleenlijck met sweet ende t'ghebruyck der bezearrijcken de sieckte wederstaen.

Daer is oock een pestilentielle cortse *hectiva* ghenaemt, van de welcke wy nu niet en spreken, want die daer mede besmet zijn en machmen in gheender manieren de ader openen. In dese cortse en is noch overgeven, noch sweet, noch coude aen handen oft voeten, noch eenich teecken van vervuylde humeuren.

Het gheschiedt oock somwijlen, dat de ghene die ghelaeten worden, sterven om dat sy ghecureert worden ghelijck andere die ghemeyne cortsen hebben, te weten allengskens ende traeghelijck, d'welck gheschiedt als men eerstmael gheeft eenighe minorativen, als een cleyn purgatie, dare nae de ader opent eens, twee, oft oock drijmael ende dan iuleppen ende purgation ingeeft. Want ter wijlen datmen hier mede besich is, cruypt het fenijn metter tijdt voort, bevanght het herte, ende doodt den siecken, ende alsdan soo leyt men de schuldts deser traechtheyt ende versuymenisse op t'bloedtlaeten.

Maer voorwaer indien de pestilentielle cortse de humeuren bevanght ende inde selve een vaste plaetse neemt, soo sy teghenwoordighlijck doet, ist datmen alsdan zonder eenich utstel de ader opent, eenighe goede purgatie ingheeft, tot sweeten verweckt, ende andere dinghen doet die het fenijn verdrijven, ende dit al in corter spatien, t'sal inder waerheydt met den siecken wel anders vergaen, want ghemerckt dat het bloedt ende die verdorven humeuren het voetsel des fenijns zijn, soo moet voorwaer met grooter haesten het bloedt afgetrocken worden ende purgatie ghegheven, eer dat het herte van het fenijn bevanghen worde, want dan soudt het te laet wesen, soo moet dan de ader voor al geopent worden.

Want isser eenighe hope des levens, die is voorwaer ghelegen int vertrecken des bloedts ende der verdorven humeuren vant herte, welcke twee dingen door het laeten ende purgeren te becomen zijn.

Ist dat den siecken doort laeten schijnt swacker te worden in maniere van spreken als in eenen graed, d'overvloedichtheyt des bloedts ende der humeuren sullen den selven krencken als in

hondert graden, ende daerom de swackheyt die door t'laeten schijnt te overcomen, is meer een verlichtinghe. Ende inder waerheydt hoe dat d'overvloedigheydt des bloedts ende der quaeder humeuren meerder is, hoe dat oock de corruptie ende vervuylinghe meerder sal wesen, ende de nature regeert beter het middelmaetich datter veroverft, dan d'overvloedicheyt daer van sy verdrückt wordt. Ende alsoo wordt de nature verlicht, ende de overvallende humeuren vermindert, door het bloedtlaeten ende purgeren.

Daerenboven, aenghesien dese cortse een vervuylde cortse is, inde welcke belet ende als besloten wordt de transpiratie die door de sweetgaten gheschiedt, ende datter gheen remedie en is d'welck soo sekerlick vercoelt, oft den vrijen toeganck opent der besloten transpiratie als het bloedt laeten, soo moet sonder twijfel de ader gheopent worden, ende oock de andre medicamenten ghebruyckt, die hier beneden ghestelt sullen worden: want doort laeten alleen en sal den siecken niet becomen. Maer dit onttrecken des bloedts sal bequaemer zijn den ghenen die ionck, sterck ende sanguijn oft vol bloedts zijn.

Maer op datter niemandt, acht nemende op de swackheyt des siecken, vant laeten wederhouden en worde, soo moet men neerstelijck bemercken, om de gheheele saecke beter te verstaen, dat iemandt can swack wesen op twee manieren principalijck.

Ten eersten van nature van te cleynen oft te grooten ouderdom, van grooten arbeeydt, van veel *macuatien* oft uutlossinghen, van een langhe sieckte ende dierghelijcke, ende die wordt gheuoemt *debilitas per effentiam*, dat is, wesentlijcke sackheydt.

Ten tweeden door de verlaedinge oft verdruckinghe vande overcloedighe humeuren, die de vrije oeffeninghe der ghewoonelijcker wercken belet, ende den mensch sijn werckelijcke macht beneemt, ende dese swackheydt verthoont haer inde beghinselen der sieckten.

Nu gelijk men de wesentlijcke swackheydt wech neemt door *by-doen*, d'welck gheschiedt in het gheven van goede ende utghelesen spijsse, alsoo moet men de swackheydt door verlaedinghe met verminderen benemen.

Dus als den siecken op d'eerste maniere zwack is, dan en sal hem het bloedtlaeten niet helpen, maer meer schaeden: want hy sal eer sterven, dan oft hy niet ghelaeten en waer, alsoo datter veel ghestorven zijn ter wijlen dat den medecijn ende den surgijn noch teghenwoordich waeren.

Maer int beghinsel der sieckten, als den mensch overvallen wordt van de menichte der humeuren ende daer door zwack is, en moetmen geenssins vreesen de ader te openen, soo verre de natuer ende den ouderdom het selfde toelaeten.

Ende hoewel dat het onttrecken des bloedts den siecken moghelijck niet verlichten en sal, nochtans en mach dit den vromen ende stercken niet gheweyghert worden, want in deze sieckte is henlieden het laeten als een ander leven, oft een voncke ende den wortel des levens.

Men hoeft hier teghen oock niet voort te brenghen den hochgheleerden Galenum, als hem onthoudende van de ader te openen in de peste. Want de peste die in sijnen tijdt regneerde, hadde haeren oorspronck ut hongher ende kommer, alsoo dat de menschen, om het leven te onderhouden, ghenoodtsaecht waren quaeden ende onghesonden cost te teten, waer ut ghesproten is een corruptie ende vervuylinghe inde lichaemen der menschen, ende een groote verminderinghe der crachten, ende dit was d'oorsaecke dat Galemus hem onthielt van het bloetlaeten. Maer nu is de zaecke al anders gheleghen ende de nature selfs, als leydtsman, leert dat wij ons moeten haesten int bloedt te onttrecken, want sy dat ten neuse ut dryvende, ons wijst, als met den vingher het remedie teghen de sieckte.

Daerom salmen terstondt openen de levenader, in den rechten arm, ende gheensints inden slincken (hoe wel dat ter een is die dit ghebiedt) want dat waer een grove faute, die de fenijnighe humeuren tot de slincke sijde ende naert herte van het gheheel lichaem trecken soude, daer nochtans ons ampt ende officie is, alle pestilentielle humeuren vande edelste

deelen tot de onedelste te trecken, want sy ut hun nature met een baetelijck gheweldt nae t'herte loopen.

Daerom ist dat ghy inde slincke sijde de ader opent eer dat haer de pestcole baert, soo sult ghy haeren loop vervoorderen.

Ende voorwaer ist dat een doctoer inder medecijnen in alle sieckten seer neerstelijck moet letten op de plaetse waer hy de ader sal openen naer d'utwijsen der conste: hoe veel te meer moet het selfde ghescheiden in dese sieckte. De ader gheopent zijnde salmen het bloedt laeten loopen naer de sterkte des patientes, want mogelijk en sal de sieckte niet toelaten t'zelfde meer te doen.

Ist dat haer nu de pestcole (hetzij carbunculus, anthax oft bubo) baert, soo en salmen gheenssins de voorseyde ader laeten, maer men moet aenmercken in wat sijde ende lidt sy is, ende aldaer moetmen bloedtlaeten, te weten, ist dat sy haer verthoont achter de ooren, int aenzicht, oft inden hals, soo salmen de hoofader openen inden arm der selver sijde.

Ist dat sy haer verthoont onder d'ockselen oft omtrent de borst, soo salmen de mediaenader der selver sijde openen.

Openbaert sy haer in d'eeghenisse, oft inde nederste deelen des lichaems, soo moet men de ader der selver tijde in den voet openen.

Maer ist dat sy haer baert op den selven tijdt, soo wel inde bovenste als in d'onderste deelen des lichaems, soo moet men de ader openen t'saemen inden arm ende inden voet der besmetten sijde.

Maer in gheender manieren en mach het bloedt ontrocken worden inde contrarie sijde, daer hem het quaet niet en verthoont, ghelijcke men in andere sieckten ghewoon is te doen: op dat het fenijn niet en worde gheleydt naer de contrarie sijde door het midden des lichaems, besmettende alsoo de principale deelen.

Ist dat een vrouwe haer maenstonden heeft, ende het quaedt hem inde nederste deelen baert, soo salmen de ader in den voet openen.

Ist dat het hem verthoont inde bovenste deelen, ende de stonden wel bloeyen, soo salmen den persoon der nature bevelen, maer ist dat sy niet wel en vloeyen, soo salmen de ader openen t'saemen inden voet ende in den arm der besmetter sijde.

Soo nu iemandt gheenssins de ader en wilt laeten openen, dat hy **laetbussen** gebruyke, soo wy lesen dat Galenus ghedaen heeft, ende het selfde betuycht in den boeck genaemt de *cucurbitularum scarificatione*, met dese woorden: ende voorwaer als Asien met een groote pestilentie bevanghen was, ende veel menschen omghebrocht hadde, ende de sieckte my oock gheraeckt hadde, soo hebbe ick op den tweeden dach der sieckte, als de cortse een weynich versoet was, mijn been met bussen gelaeten, ende bynaer twee pondt bloedt utgetrocken ende alsoo ben ick t'perijckel ontcomen, als oock veel andere, die het selfde remedie gebruycken.

Want alsoo werden de humeuren verder van t'herte verrocken.

Noteert nochtans, dat dit mach gheschieden als haer de peste noch nerghens gebaert en heeft: want verthoont sy haer, soo moetmen doen als boven gheseyt ist.

Acht oft tien uren daer naer sult ghy den siecken een stercke purgatie geven, op dat de fenijnige humeuren niet traegelijck door t'lichaem en sweyven, maer dat sy rasch ende dapperlijck utghedreven worden. Ende voorwaer die int beginsel seer veel bloedts quyt gheworden zijn door het laeten, ende daer nae met een crachtighe purgatie ghepurgert, den sulcken mach men het leven wel toeseegghen.

De purgatie mach dusdaenich wesen.

Neemt scabiosenwater vier oncen, stelt daer in te weycke utghelesen rabarber, twee drachmen, caneel eenen schrupel, *electuarij rosati mesoës* een half oncie, sirope van roosen, die openen oft lossen twee oncen. Menghelt dit ondereen maer den medecijn (*de dokter*)mach

hier af oft toe doen naer de gheleghentheyte der nature vanden siecken, ende der quaeder humeuren.

Men sal oock moghen ghebruycken agaricum, sene bladeren, epichymum, diaphenicon, diacatholicum ende dierghelijcke.

Cassie ende manna te ghebruycken vinde ick ongheraeden, want sy vochtigher sijn dan dese sieckte verdraegen can.

Antimonium in te nemen, het welck van een ongheleerde handt bereydt ende ghegheven wordt, hetzij alleen, t'zy met eenighe andere materie en dunckt my oock gheenssins gheraeden, maer t'en is niet te verwerpen alst ghegheven wordt van eenen gheleerden medecijn. (*dokter*)

Dus soude men moghen gheven twee oft dry oft oock vier graenkens geweyckt in dry onciën renschen oft franschen wijns, acht nemende op de geteltenisse des siecken ende de ghetempertheyt sijns lichaems, insiende oock oft de sieckte nu eerst beghint oft datse verwortelt is ende dierghelijcke andere gheleghentheden, die in alle sieckten noodtsaeckelijck bemerckt moeten worden: want een iegenlijck en soude niet connen verdraegen alsulcke crachtige medecijne ende d'ontsteltheyt die daer na volght, daer en boven de verscheydenheit ende t'verschil der naturen ende complecien van veel menschen als oock verscheyde landen, tijden, sieckten ende dierghelijcke vereyschen verscheyden medecijnen.

Ist dat den patient de purgatie door de walginghe terstondt weder utwerpt, soo sal hy drincken vant purgerende bier dat ick bereydt hebbe om dit fenijn te verdrijven: d'welck ick eenen ieghelijcken diet begeert, oock om niet geven sal, voor de manspersoonen dry onciën, voor de vrouwen twee, voor de kinderen een.

Maer soo wie dit bier begheert, salt moghen haelen by de cellebroeders oft int gasthuys oft by de swerte susters, in welcke plaetsen ick een deel vant voorschreven bier bestelt hebbe, tot ghebruyck der ghener diet begheeren sullen.

Maer dat den patient ghelaeten ende ghepurgeert is, salmen hem des anderen daeghs s'morgens heel vroech, noch nuchter wesende, gheven een dragma grooten driakel oft mintridaet, daer by doede vier oft vijf, oft oock ses graenkens vanden orientaelschen bezarsteen, oft thein graenkens vanden occidentaelschen, ende dit salmen hem geven als een brocke, oft met water van scabiose gemenght. Ende men salt twee oft drijmael innemen, naer de verscheydenheit der nature ende des ouderdoms vanden siecken.

Sommighe nochtans, inde plaetse van driakel en den steen bezar, verwecken den sweet met een decoctie oft opsiedinghe des wortels chine oft op salsaperille: d'welck ick niet alleen niet en lastere maer prijset oock seer.

Stelt dan een half oncie des wortels chine te weycke in eenen pot reghen waters, ende laet dat sieden tot op een uerken, waer af den siecken sal drincken, terwijlen dat het noch werm is, acht onciën oft daer omtrent. Dit in de plaetse des wortels chine neemt twee onciën salsaperille.

Ende voorwaer den driakel inghenomen int beghinsel, alst lichaem noch vol is, hoe wel dat hy eenich deel der humeuren door t'sweeten utdrijft, nochtans onstelt hy t'lichaem ende verweckt hitte, waerut tot somtijts wat quaets mocht spruyten.

Men sal oock ons poederken als tot onderstandt ghebruycken, als men driakel in gheeft, het welck alst in een pampier, lijnwaedt, sijde oft in iet anders ghewonden aen den hals ghehangen wordt, vermeert het sweeten. Want men soudet quaelijck connen ghelooven, hoe grootelijck dat dit poederken de crachten vermeerdert, het lichaem versterckt, t'fenijn utwaerts drijft, verjaecht ende te niet doet.

Ende al waert oock dat by aventueren iet van t'poederken t'vel gheraecte ende ontstelde, daer en is niet veel aen gheleghen. Men leest dat Mithridates eertijds door het gheduerich ghebruyck der ghfenijnder dinghen sijn nature alsoo verandert hadde, dat hy met gheen

verghift en conde vergeven worden, jae het crachtichste dat hy ut dien eynde bewaert hadde, is t'onsterck gheweest, soo dat het sweerd de doodt den inganck openen moest.

Desgelijcks oock die ons poederken doorgaens over hen draegen, sullen het herte ende het lichaem alsoo wapenen ende verstercken teghen het fenijn dat sy op t'selve als waert oock crachtich, niet achten oft passen en sullen.

Ende al ghebeurdet oock dat iemant van hen de cracht des fenijns ghevoelde, soo en sal hy niet grootelijck oft selden int perijckel des levens comen, noch den medecijnen moeyelijck wesen.

Maer in alle verweckinge des sweets moet neerstelijck besocht weden dat den siecken niet te seer met cleederen oft sargien gedeckt en worde, ende noch meer moet men beneerstigen datter van buyten geen locht t'lichaem vanden genen die sweet aen en rake, noch en vercoele. Men moet oock toesien dat hy niet en slaepe ter wijlen hy sweet. Daer en boven salmen hem wachten datmen noch bedde, noch slaepplaeckens, noch hemde en verandere, soo langh als de sieckte duert, want versch lijnwaedt jaecht de humeuren wederom inwaerts.

Maer als den siecken utgesweet heeft, sal men hem neerstlijck drooghen ende een ander hemde, d'welck door het besighen noch vuyl is, aendoen: oft en isser sulck een hemde bijder handt niet, soo salmen een schoon nemen, ende dat seer wel vieren ende drooghe, ende met de handen dapper wrijven, soo dat het schijnt noch meer gebesicht gheweest te hebben.

Het sal in dese sieckte oock seer goetd zijn menichmael de slincke sijde der borst met olie van balsem te strijcken.

Terwijlen dat dit al geschiedt, sal den siecken in den dach ondertusschen nemen eenighe siropen van granaet-appelen, vant sap der limoenen ende citroenen, sirope van suerckel, met water van suerckel, buglosse, carduus benedictus, scorsquere, is sy te vinden.

Ist dat de voeten, handen ende armen koudt worden, soo salmense saechtelijck wrijven, ghebruyckende daer toe camilolie ende men sal op t'herte legghen en epitima, dat is een stovinghe van welrieckenden wijn, asijnvan roosen, met aqua naphae, dat is water van araniebloemen, suerckel, met de poeder *specierum laetificantium galeni & diamargaritonis frigidi*, ende dit moet daer lauw op gheleyt worden, want heel coudt soudet meer schaden dan helpen. De spijs die den siecken ghegheven wordt, moet wesen licht om verteeren: als kieckenen oft capuynen, ghesoden met de cruyden boven verhaelt, suerckel, veriuys, cicoreye, sap van limoenen, aranie-appelen, citroenen ende granaetappelen.

Maer eer men t'vleesch over t'vier hanght, sal ment wasschen in water van cicoreye oft van suerckel.

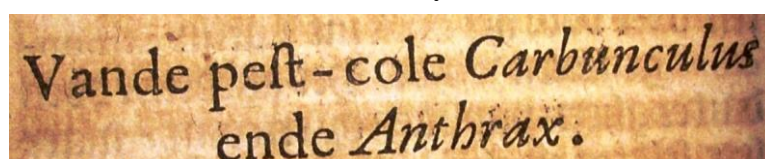
Men moet oock bemerkken dat degene die van de peste sieck zijn, meer moeten ghespijst worden dan andere siecken: want sy alle hun cracht verliesen, midts dat de gheesten oft vande fenijnighe humeuren verdorven zijn, oft verstroyt.

Den dranck des siecken sal wesen suerckelwater, want het is een seer crachtich remedie, ist dat den siecken den gheheelen tijdt sijnder sieckte dit water oft alleen drinckt, oft vermenghelt met water van scabiose, buglosse, endivie, ende cicoreye.

Maer ist dat deen dranck by aventueren den siecken mishaecht, dat hy drinckt middelbaer bier, d'welck seer claer zy, vermenghelt met veriuys. Ende ick hebber veel ghesien die ghenesen waren schier alleen door t'gebruyck van bier, ghemenghelt met veriuys in ghelijcke maete.

Ist dat dese sieckte langhduerigher wordt, soo salmense cureren ghelijck andere quaede vervuylde cortsen ende haere accidenten desghelijcks.

Ende hoewel dat het gheraeden is te schouwen deghene die met dese sieckte besmet zijn, soo ist nochtans een groote erlichtinghe voor den siecken, ist dat hy by tijde iemandt vercrijcht die hem met troost ende vermaeckinge sterckt, om den moedt niet verloren te gheven, want veel sterven alleen daer door, omdat sy hen van alle menschen verlaeten sien.

Vande pest-cole Carbunculus
ende Anthrax.

Van de pestcole Carbunculus ende Anthrax

Wat het vierich, swert, dick, vervuyt bloedt ende d'welck met een groote hitte ontsteken is, spruyten in dese pestilentialecortsen eenighe carbunculie, dat is pestcolen, die de surgijns oock Anthraces noemen.

Dit geschiedt alst vel ende t'vleesch dat daer mede becleedt is, vanden viere verbrandt schijnt te zijn: d'welck hem nochtans niet seer en heft noch op en swilt, ende gemeynlijk come daer een cleyne puystken oft blaesken op, vol waterachtighe humeuren, jae somwijlen meer dan een, ghelijck men siet in de ghene die met een gloedich yser ghebrandt zijn.

Ende het vel daer rondtom is nu roodt, nu blauw, nu gheel, nu swertachtich, jae somtijds gheheel swert, ende hoet swerter wordt, soo daer oock meerder perijckel is, jae (dat meer is) beteekent de naeckende doodt.

Ist dat het puystken utbreekt, soo blijft die plaetse als verbrandt, ende ghelijck met een korste bedeckt ende schijnt een kole te wesen, daer door het oock int latijn *carbunculus* geheeten wordt. Het ghebeurt oock datter gheen puystken op en comt, maer seer seldom, nochtans die plaetse altijdt als verbrandt, ende ghelijck met een korste overdeckt.

Ende als dit alsoo gheschiedt, soo wordt de gheinfecteerde plecke ghequelt met groote pijn, hitte, ende joocksel, even oft sy met banden ghebonden waer, t'en zy dat den siecken, t'verstandt verloren hebbende, dit niet en ghevoelt.

Ende hoe wel dat alle pestcolen grouwelijk zijn, nochtans zijn die veel perijckeleuser, de welke inde uitsnuttende deelen (als achter d'oore, onder d'ockselen, in d'eeghenisse) utbreken, want dan is het te weesen datse wederom inwaerts mochten trecken ende het principaelste lidt overvallende, de doodt aenbrengen.

In dese te ghenesen moet bemerckt worden, ist datse haer baeren met een groote inflammatie, brandt ende opgeswollen, dat mense met cleyne snedekens moet snijden, soo diep, dat het grof, swert ende verbrandt bloedt utghetrocken worde. Daer naer moetmen de plaetse wasschen met sout water ende daer een plaester oplegghen, ghemaect van scabiose, wechbree, driaeckel, meel van boonen ende van gherst, met orymel ende doyeren van eyeren.

T'en is schier niet om segghen wat een wonderlijke dracht dat dese plaester heeft: daerom sal mense dickmael vernieuwen, tot dat den brandt vergaet.

Sommighe, naedemael dat de plaetse aldus ghesneden is, ghebruycken daer noch by eenighe laetbusse, om meer bloedt ut te trecken: d'welck ick prijse.

Men mochter oock ecchels aenstellen die het bloedt veel soetelijker ut trecken ende daer naer op legghen de voorseyde plaester oft alleen scabiose.

Ick hebben ghesien in Spanien binnen den tijdt van veel jaren inde welke ick de medecijn conste gheoeffent hebbe, dat veel boeren de pestcolen genesen hebben, legghende daer op alleen scabiose ghestampt in eenen steenen mortier. Want het is quaelijck te ghelooven hoe datse utghewortelt werden, ende de korsten ghescheyden. Ick hebbe oock altijdt gheluckichlijck ghebruyckt een plaester ghemaect van scabiose met wechbree ghestooten, doende daer by twee dragmen driaeckels, oft daer omtrent ende twee doyeren van eyeren, maer was het fenijn crachtich, soo snede ick, voor al de plaetse soot gheseydt is, ende het gheluckte my altijdt wel.

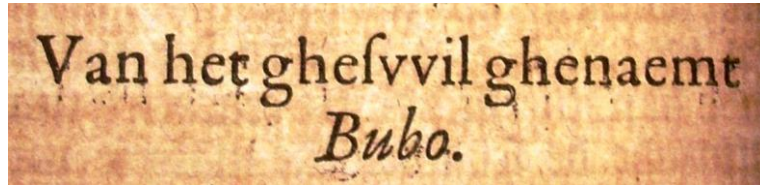
Eenen geleerden franssoischen doctoor prijst seer *confolidam maiorem*, dat is waelwortel, ende seyt dat dit cruyt alleen ghestampt, de pestcole wonderlijck, jae mirakeuselijck gheneest.

Ist saecke datmen hier begint te sien eenighe beginselen van corruptie oft verrottinge, so salmen daer tegen gebruycken het poeder *praecipitatie*. Ist dat het quaedt vermeerdt ende de gheraekte plecke beghint te versterven, soo salmen daer op stroyen (nae datmense sal

ghesneden hebben soot boven gheseyt is) het poeder van my bereydt, want het verdroocht de verrotte plaetse ende versterckt de ghesonde deelen.

Maer om de corste te doen scheyden, en hebbe ick by experientie niet beters ghevonden, van daer op te legghen een stuck wit specks, soo groot als den sweer is. ende als dit al wel ghedaen is, soo moetmen besorghen dat den zweer neerstelijck ghesuyvert worde, dat het

vleesch toewasse, sluyte ende ghenese, soomen in andere versweeringen placht te doen.

**Van het gheswil ghenaeamt
bubo**

Bubo is een gheswil oft inflammatie die onder d'ockselen ende omtrent d'eeghenisse comt. In welck gheswil door meerder vochtigheyt, minder wermte ende saechter scherpicheydt der humeuren van die deelen oft plaetsen des lichaems en is soo grooten brandt noch hitte niet. Ist dat dese gheswillen voortcomen ut heet ende vierich bloedt, soo zijne licht om tot suppuratie oft dracht te brengen: maer ist datse spruyten ut het bloedt met eenighe fluymachtighe, aerdachtige, grove ende taeye humeuren, soo can mense quaelijck daer toe brengen. Want t'ghene dat de nature alsdan utghedreven heeft, wilt seer quaelijck rijpen ende schijnt een soorte van clieren te wesen.

Maer ist dat de nature, wat vromer ende stercker wesende, het quaedt door haer cracht voortdrijft, ende onder d'ockselen oft in d'eeghenisse eenighe *bubones* oft gheswillen comen, rondt van figure ende puntich als een pyraminde, soo ist een teecken datde sterckte der nature ende de natuerlijcke hitte crachtich zijn, drijvende de schaedelijcke materie utwaerts.

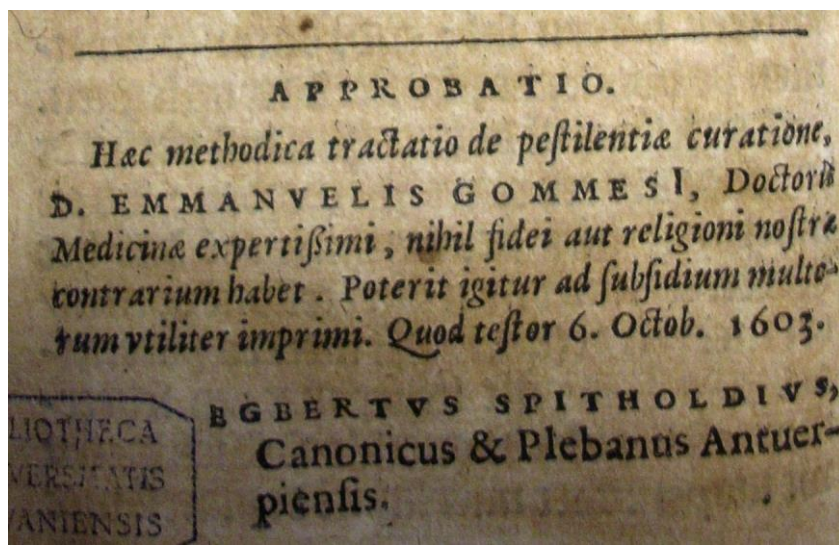
Dit alsoo wesende en salmen de plaetse niet snijden oft met bussen laeten, noch eenighe *caustica* oft branden materie ghebruycken, maer alleenlijck dinghen die suppureren oft tot dracht brenghen als ghesode malve, gebraden ajuyn, driakel, versche boter ende doyeren van eyeren.

Alst gheswil nu verettert is, salment openen ende daer op legghen dinghen die suyveren, t'vleesch doen wassen, alsoo men placht te doen in andere apostumen oft versweeringen; nochtans salmen daer wat myrrhe ende aloë by doen. Ist dat dit aldus ghedaen wordt, soo salt gheschieden datter veel, dese smettelijcke sieckte ontcomende het leven sullen behouden. Godt den heere loven ende den medecijn bedancken.

Maer ist dat het gheswil traeghelick voortcomt, cleyn zij, over al als ghelijck oft effen ende d'ontsteltheden des lichaems groot ende gheweldich, soo salment met bussen laeten ende alsoo de fenijnighe humeuren utwaerts trecken, als oock de hitte die tot rijpinghe der humeuren helpen sal ende daer na moet men de voorseyde plaester daer op leggen.

Ten lesten, ist dat het gheswil verherdt sy, ende als een cliere gheworden, soo en moetmen niet verwachten tot dat het verettere, maer men salt terstont openen oft met een actuael, oft met een potentioael *causticum*, oft liever met een scheermes ende het bloedt overvloedlijck laeten ut loopen, daer naer salmen de plaetse met een gloedich yser branden en alsdan

genesen gelijk andere verbrande sweeren.

Ick soude wel meer van dese materie by brenghen, t'enwaer dat de cortheydt des tijdts, ende den teghenwoordighen noodt, als oock mede een breder

tractaet, dat ick (met Godts hulpe) hope te schrijven, anders verplichten.

Daer en boven dunckt my dat ick mijnen vriendt hier mede voldaan hebbe. Ick bidde Godt almachtich ende de heyliche moeder ende maghet Maria, dat dit, hoe cleyn het oock zy, mach wesen tot gesondtheyt van veel menschen, eerst der sielen, (d'welcke ick vooral wensche) daer nae des lichaems ende oock tot welvaert der ghemeyne.

FINIS

Roger Blondeau *schrijft in zijn serie 'Geneeskunde en aanverwante wetenschappen in de volkstaal' (6) in De Ijzerbode het volgende over deze 'pesttractaten':*

Reeds in de 14de eeuw zijn een groot aantal manuscripten geschreven en verspreid in onze buurlanden, dus geen enkele in het Nederlands. De meest gzeaghebbende erken kwamen tot stand aan de universiteiten van Padua Bologna en Montpellier. Maar vanaf 1530 verschenen er bij ons wel talrijke, in de volkstaal, gestelde pestboekjes, meestal bedoeld om de (latijnonkundige) chirurgijns te begeleiden.

Reeds tien jaar vroeger liet de magistraat van sommige steden waarschuwingen en remedies op schrift stellen, om die onder de bevolking te verspreiden. Een dergelijk stuk uit 1521 draagt de titel: **'Dit es tregiment ende onderwys ghemaect by Meester Lievin Oosterlync jeghen de pestilentie.** Ter begheerden van mynen Heeren scepenen van der Keure in Ghendt.'

In 1569 verscheen te Brugge een pestboek van een zekere Jan Pelsers. Hij was geen West-Vlaming, maer een Brabander, geboren te Diest in het begin van de 16de eeuw. Waar hij geneeskunde heeft gestudeerd, is nergens vermeld, maar dat zal waarschijnlijk te Leuven geweest zijn, waar het geneeskundig onderricht reeds in de eerste helft van de 15de eeuw van start ging. Hij zou op diverse plaatsen zijn medische praktijk uitgeoefend hebben voordat hij zich blijvend te Brugge kwam vestigen. In 1545 is er zijn naam vermeld als adjunct-pestmeester met vaste bezoldiging.

Naderhand werd hij door de Brugse magistraat belast met de opleiding van barbier-chirurgijns. Vijf maal brak de pest uit tijdens zijn verblijf te Brugge: in 1546, in 1569 -1572, in 1574-1575, in 1577 en in 1580-1581. Op 17 maart 1581 is hij tenslotte zelf aan deze afschuwelijke ziekte bezweken.

Hij schreef twee boeken in de volkstaal. Het eerste dat verscheen in 1565, was een soort studieboek in vragen en antwoorden voor wie zich voorbereidde op het voorgeschreven examen van chirurgijn.

Hij schreef dit leerboekje in het Nederlands omdat "de meestendeel der chirurgienen, inde Latijnse, Griecsche, Hebreuwsche, ofte Arabische talen niet geleert en es".

Maar prof. Elaut was niet overtuigd van de doelmatigheid van het werkje, want hij schrijft: "Naar onze overtuiging zal Pelsers' chirurgisch handboekje in catechismusvorm een mislukking geweest zijn. Het is een rommelzooi van Nederlands en Latijn, die niet van aard was om het de Latijnonkundige chirurgijnen-barbiere gemakkelijk te maken".

Veel beter was zijn tweede leerboek over de pest, dat verscheen in 1569 en dat gedrukt werd te Brugge, bij Pieter de Clerck. 'Van de Peste. Een generale Methodus om te cureren die contagieuse Zieckte der pestilentialie Cortse met haer Symptomata Ghecopuleert duer Jan Pelsers ghezwooren Chyrurgien ten pensioene der stede van Brugge zoo hy de zelve practijcke vande Peste t' zijnen tijde gheuzeert ende ghebruuct heeft ende wort ghedeelt in vier deelen.

Het ging over een boek van 112 bladen en 12 bladen voortekst en het was nogal in geleerder bewoordingen opgesteld, maar het was er niet efficiënter om.

In een volgende aflevering vertelt Roger Blondeau over een pestboekje uit Sint Winnoksbergen.

Een deel van het huidige Noord-Frankrijk, gelegen tegen de Frans-Belgische grens, behoorde tot in de tweede helft van de 17de eeuw tot het oude graafschap Vlaanderen, en daar werd, net als bij ons, de Vlaamse volkstaal gesproken (La Flandre flamingante).

Deze streek omvatte de kasselrijen Belle, Broekburg, Cassel en Sint-Winoksbergen.

In het stadje Sint-Winoksbergen, hoofdplaats van de gelijknamige kasselrij, woonde in de 17de eeuw een geneesheer, **Joost van Houte**, die ook over de pest heeft geschreven in onze volkstaal.

In een bijdrage van de hand van de Vlaamse grootmeester van de geschiedenis der geneeskunde, prof. L. Elaut, getiteld: Stromingen in het medisch denken van geneeskundigen uit Frans-Vlaanderen tijdens de 16de, 17de en 18de eeuw, verschenen in het Frans-Vlaamse tijdschrift Notre Flandre van januari 1954, hebben we die man ontdekt.

Eigenlijk weten we niet veel af van Joost van Houte.

Waar en wanneer hij geboren en overleden is, en waar hij gestudeerd heeft is ons onbekend.

We weten wel dat hij te Sint-Winoksbergen een medische praktijk had omstreeks het midden van de zeventiende eeuw.

En dat hij een werkje schreef, getiteld: **Tractaet van de Peste**. Uytghegeven int Jaer **1635**

Door het bevel van d'Edele heeren van het magistraet. Ende nu met diversche bemerkingen op de peste die nu regnert ende verschil van de voorgaende oock mede in de curatie. - Ghemaect door M.J.v.Houte, Doctor in de Medecine. Tot Berghen S. Winnox.

Het gaat volgens Elaut om "Hippokratische geneeskunde die met fysische middelen zoekt te genezen en te voorkomen, zij doet geen beroep op een bovennatuurlijke tussenkomst en schrijft evenmin de oorzaak van de pest aan de invloed van een staartster toe".

Dokter Van Houte moet bovendien veel oudere lectuur in verband met de pest bestudeerd hebben, om het verschil van de toenmalige besmetting met vorige te kunnen vaststellen.

Natuurlijk kende men toen ook in Frans-Vlaanderen niet de doelmatige behandeling van de pest en bleef het bij eigentijdse raadgevingen om de ziekte te vermijden en beschreef het werkje de hulpmiddelen die de toenmalige medische wetenschap ter beschikking had.

Men moet alleszins vertrouwen gehad hebben in de raadgevingen van dokter Van Houte, want toen er in 1666 een nieuwe pestepidemie de kop opstak zorgde de stadsmagistraat van Sint-Winoksbergen voor een herdruk van het 30-jaar oude boekje van Van Houte.

"Herdruck ten versoecke van de Edele Heeren Burchmeester, Schepenen ende Ceurheeren der Stede ende Casselrye van Berghe S. Winnoc, by Jacques Ketelaer Stadts Boekdrukker, 1666".

Dit boekje werd voorzeker net als het vorige onder de bevolking verspreid. Of dokter Van Houte toen nog leefde weten we niet.